

Az igazi Csokonai képéhez

Jókai Mór öreg korában »A szellem meghamisítása« címen filológizáló tárcacikket írt (közlve : Életemből c. köt. I. rész 200—206. lap. Bp. : Révai 1904. Nemzeti kiadás), melyben atyjának egy kéziratot Csokonai-versgyűjteményére hivatkozik és egybeveti annak szövegrészeit Toldy kiadásával. E kéziratban a Konstantinápoly c. költemény »két részre szakítva fordul elő ; az utóbbinak címe : *A vallás*. Ez is a törökkel takarózik a nyomtatott kiadásban s maga elé teszi Konstantinápolyt, melyhez pedig se iránya, se iránya nem illik ; amaz pajkos szatíra, emez pedig egy emelkedett philosophi költemény, mely kezdődik egy új invokációval.« A továbbiakban Jókai teljes egészében közli ezt *A vallás* c. költeményt dől betűkkel jelezve ama részeket és sorokat, melyek Toldy kiadásából hiányoznak vagy attól eltérnek (*pagodot* h. *templomot*) s melyeket kéziratból csak 1922-ben a Harsányi-Gulyás kiadás vett fel először a teljes Csokonaiba. A jegyzetben Jókai felhívja a figyelmet arra is, hogy a vers harangokat emleget, noha ilyeneket a török vallás nem ismer. Jókai szerint *A vallás* c. vers a *Konstantinápoly* szövegének ezzel a sorával kezdődik : »Denevér babona! bagoly vakbuzgóság!«

E szövegközlés, nézetem szerint, hitelesíti Jókai további előadásait is. Különben is elképzelhetetlen, hogy egy ilyen tárcza számára, melynek hevenyésztségét stílusa is elárulja, Jókai az alábbi Csokonai-verset hamisította volna, amihez költői készsége sem volt elegendő. Feltehető, hogy az író, aki efféle tárcáiban gyakran csevegi el ifjúkori emlékeit, itt is régi készlethez nyúlt : az apai kézirat e szövegei megragadták figyelmét és talán már diák-társaival vagy fiatal írók közt hasonlítgatták össze a Toldy-féle kiadással, kijelölve az eltéréseket, úgyhogy idős korában készen kínálkozott belőle, némi körléssel, a rögtönzött cikk. Egyébként a *A vallás* c. vers már régebben is foglalkoztatta Jókait : *És mégis mozog a föld* c. regényének első fejezetében egész bekezdést szentel e költeménynek, melyet a »Csittvári krónika« titkai közé sorol mint a hivatalos hatalmakat és tekintélyeket ostromló szabad gondolat nagyerejű termékét. Jókai szöveghasonlítása alapos munka volt : fölfedezi a Béka-egérharc variánsát is, a vallást gúnyoló négy sort, melyet Harsányi-Gulyás kiadása közöl ugyan, — de a Franklin Társulat legújabb egykötetes Csokonai kiadása ismét mellőz. (Compostellai Jakab és sienai Katalin — Jókai jegyzete szerint : »A vízbefúlók védszentjei« — említése, továbbá rozszant ladik helyett rozszant Nepomuk.)

Jókai cikkének vezérlő gondolata, hogy az írókat a cenzúra kényszerítette egyéniségük meghamisítására és »senki a hamisítás által többet nem szenvedett mint Csokonai«. Szerinte a költő maga hamisította meg verseit a nyomtatás számára.

»Az igazi Csokonai« arcát *Az estve* és *A vallás* helyreállított szövege mellett új vonással gazdagítja még Jókai közlésében egy olyan variáns, mely eddigi Csokonai-kiadásainkban nem szerepel s melyet fenti indokok alapján figyelemreméltónak tartok. E variáns egyébként Gulyás József (*Csokonai tanulmányok*. Sárospatak, 1926. 38—39. l.) ugyancsak Jókaiából idézi és hiteles Csokonai-szövegnek tartja. E versben a költő *hódító háborúk katonái helyett az alkotó munka hőseit kívánja a költészet tárgyául. A had* c. versről van szó. Ennek vége az összes kiadásokban egy tiszoros szakasz, mely »Nem írhatok tovább részeket kezemmel« kezdetű s a had borzalmaiktól a költő Rózsijához menekszik, annak tetszését kívánja csak megnyerni.

E tíz sor helyett Jókai kéziratos gyűjteményében ez áll — s e sorok minden imperialista kardcsörtetés idején aktuálisak :

Minden rendet feljár a szörnyű setéség,
Ijesztő ködébe' a félelem s kétség ;
A kirántott kardok csillámló ligete
A néző szemekre fényes homályt vete :
A halálnak sokszáz cifra mézárása
Áldozatainak nyakait csapdossa ;
Örül, mikor látja, hogy embertársának
Vércseppjei dühös kardjára omlának ;
Hízik az előtte fetrengő jájától
S tiszteletet kíván gyilkos szabályjától.
Meg ne ítéljetez, emberek, ha kérdem :
Ez-e a valódi virtus és az érdem?
Melyért nagy híre lett sok gyilkos hóhérnak
Pennáján az ötet dicsérő Homérnak.
Hát már a gyilkosság, szent egek, isteni
Dicső virtus? Annyi embert öldökleni?
Az ártatlanoknak felkoncoltatása,
A szelíd városok s faluk feldúlása
Olyanok-e, melyek által lehettenek
Sokszáz gazemberek hérók és istenek?
Ha valaki megöl egy embert magába',
Függesztik a Hámán szellős ablakába ;
De akik ezt sokszáz ezrekkel cselekszik,
A nép még azoknak nevével dicsekszik :
Azt kerékre teszi, a neve pirata ;
Ennek örök márványoszlopot írat a.
Bár hazánk is, melynek minden krónikája
Még eddig csak ilyen hentesek táblája,
Adna már ezeknél egy szebb matériát :
Így írhatnék én is dicsőbb históriát.

»Minő magas eszmejárás s minő merészség kellett ahhoz, hogy ezen időben, midőn minden nép ittas volt a vértől s harci dicsőségtől, egy költő így arcába merje vágni a világ hatalmasainak az ő megérdemelt ítéleteket. De nem is olvasható ez az ítélet nyomtatásban, mert a nyomtatásban így végződik a vers: írja Jókai s a tíz sor közlése után így kiált fel : »Minő esés ez. Minő foka a megaláztatásnak kellett ahhoz, hogy egy költő szárnya ennyire letörjön, hogy azt a dalt, melyet mint sas kezdett, a királyok és hőroszok feje fölött csattogva, mint szerelmes veréb végezze, verébneje előtt fetrengve a porban.«

Cikkében ő is keresi az igazi Csokonait : »Az a Csokonai, akit a nyomtatás elénk állít, egy könnyűvérű, néha mámoros, gyakran szerencsétlen szerelmes, sokszor hízelkedő, egy-egy korszakában pathétikus filozóf... De hát az ifjúság lángja hol maradt? A költők nem voltak-e szabadelvűek akkor? Nem rajongtak-e korukat messze meghaladó eszmékért? Oh, igen. Csakhogy azokat a lángokat a cenzura koppantója szép óvatosan eloltogatta.« Elmefuttatását azzal fejezi be, hogy a felszabadult kor kötelessége lenne a költők műveit eredeti tisztaságukban, hamisítatlan szövegükben bemutatni.

Jókai tévedett, midőn a 67-es korban szabadnak gondolta a szellemet s alkalmasnak az időt arra, hogy a haladó írók igazi arcát megmutassa, megfeledezett saját közéleti és írói pályájának görbéjéről is. Most azonban

eljött az ideje, hogy »az igazi Csokonai« életműve végre könnyen hozzáférhetően az egész magyar nép számára megjelenjék (amivel a legutóbbi könyvnap kiadvány adós maradt), megtisztogatva a filológiai »teljes« kiadás mindama gyöngéitől, melyeket Kazinczy annakidején — bár más szempontból — szennyeknek nevezett s melyek elhomályosítják a költő igazi arcát.

TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF :

A saint-simonizmus magyar visszhangja

A nagy szocialista utópiák közül a saint-simonizmusnak volt legtöbb kapcsolata az irodalommal és művészettel. Már csak azért is, mert a jövő társadalmának megszervezésében a tudós mellett egyik sem szánt olyan fontos szerepet a művésznek és a költőnek. De amilyen jól ismerjük a saint-simonizmus történeti jelenségét a tudományos szocializmus előkészítése körül (Kommunista Kiáltvány, Anti-Dühring), ép olyan keveset tudunk annak a hatásnak terjedelméről, mélységéről és részleteiről, amelyet a XIX. század első felének íróira, költőire és művészeire gyakorolt.

A saint-simonizmus egy konkrét történeti, gazdasági, társadalmi és politikai helyzet : a francia restauráció korának terméke (Garaudy). Érthető hogy csupa ellentmondás. »De a kapitalista termelési mód éretlen állapotának, az éretlen osztályhelyzetnek, éretlen elméletek felelték meg . . .« (Engels). — Saint-Simon a francia polgári forradalommal vitatkozva, e forradalom elveit és eredményeit bírálva, a burzsoázia érdekében írja műveit, köztük a legutolsó és a leghíresebbet, az »Új kereszténységet« kifejezetten azzal a céllal, hogy a forradalom vitorláiból egyszersmindenkorra kifogja a szelet. Sem ő, sem tanítványai nem akarják megváltoztatni a társadalmi rend alapjait. De azért, hogy nem szűnnek meg rámutatni a kapitalizmus káros következményeire, az osztályharc történeti szerepére, hogy bevallott céljuk, »megszüntetni az embernek ember által való kizsákmányolását«, »előmozdítani a legnépesebb és legszegényebb osztály, a proletáriátus anyagi és erkölcsi felemelkedését, hogy napirendre tűzik a nő emancipációját«, 1830 és 1848 között, a polgári forradalmak évtizedében forradalmasító erővel hatnak Európa-szerte. Különben is felhasználnak minden eszközt programjuk terjesztésére, — folyóiratot (L'Organisateur), napilapot (Le Globe) adnak ki, előadásokat tartanak, közéleti tanítási hivatalos szövegét (Doctrine de Saint-Simon. Première année. 1828—1829. Deuxième année 1830.) A házasság szentsége, a válás, a szerelem szabadsága és korlátai, kapitalizmus és magántulajdon kérdései körül folytatott heves vitáikkal, a mozgalmon belül beállt pártszakadással, pőrükkel és 1832-ben bekövetkezett feloszlásukkal tartósan foglalkoztatják Európa közvéleményét.

A saint-simonizmus befogadása az egyes országok gazdasági fejlettségéhez, társadalmi és ideológiai szükségleteihez képest különböző formában, különböző mértékben megy végbe. Angliában pl. a keresztény szocializmus első prófétái — Carlyle, Charles Kingsley, Frederic Mr. Maurice, Ludlow, Neal, — akik pedig napról-napra beható, szemléltető oktatást kapnak a proletártömegek nyomorából, a gyárosok és munkások osztályharcából, — elhomályosítják a saint-simonista program materializmusát, elfojtják forradalmi csírait, viszont annál jobban kidomborítják vallási-evangéliumi, idealista és konzervatív elemeit. (Jelszavuk : Boldog, aki megtalálta a maga munkáját! Ne kívánjon más üdvösséget.)